

SALIB YURISHLARINING MUSULMON DUNYOSIGA TA'SIRI: G'ARB-SHARQ MUNOSABATLARI

Mamayusupov Og'abek Bahriddin o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute talabasi

E-mail: ogabekmamayusupov2@gmail.com

Davlatov Orziqul Bahodirovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute talabasi

E-mail: davlatovorziqul@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada 1096-1270-yillarda jahon siyosiy sahnasida muhim o'zgarishlarga sabab bo'lgan, G'arb va Sharq munosabatlari tizimidagi yana bir diniy va siyosiy keskinlik hisoblangan Salib yurishlarining musulmon dunyosiga ta'siri: G'arb-Sharq munosabatlari haqidagi ma'lumotlar tarixiy izchillik va xolislik asosida tarixiy adabiyotlar va manbalar asosida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Yaqin Sharq xalqlari, Salohiddin Ayyubiy, Quddus qirolligi, Falastin, Baybars, Qalavun, Fotimiylar, Zangiylar, Qirol Bolduin I

KIRISH

Salib yurishlari musulmon Sharqi uchun ham muhim oqibatlar qoldirdi. Avvalo, bu yurishlar Yaqin Sharq xalqlari, ayniqsa, Suriyaliklar, falastinliklar va Misr aholisi uchun katta vayronagarchilik va insoniy yo'qotishlar olib keldi. Salibchilar tomonidan sodir etilgan qatliomlar, shaharlarning talon-taroj qilinishi islom dunyosida G'arbgga nisbatan dushmanlik kayfiyatini kuchaytirdi. Salohiddin Ayyubiy, Baybars, Qalavun kabi buyuk sarkardalar musulmon olamida salibchilarga qarshi kurashishda yetakchi bo'lishdi. Bu sarkardalar islom

olamida siyosiy birlashuvni ta'minlashga intildilar. Ayniqsa, Salohiddin Ayyubiy musulmon dunyosining birlik ramziga aylandi. Salib yurishlari musulmon dunyosida mudofaa siyosatining kuchayishiga olib keldi. Qal'alar qurildi, harbiy tayyorgarlik kuchaytirildi. Bu jihatdan Salib yurishlari musulmon harbiy strategiyasining rivojlanishiga turtki bo'ldi.

Yana bir muhim jihat – G'arbdan kelgan urf-odatlar va tovarlar musulmon Sharqiga ham kirib bordi. Masalan, ayrim shaharlar savdo va diplomatik aloqalar tufayli Yevropa bilan muomala qilgan. Garchi bu ta'sir cheklangan bo'lsa-da, ayrim viloyatlarda o'ziga xos madaniy uyg'unlik yuzaga kelgan. Ammo asosiy natija — G'arb va Sharq o'rtasida uzoq muddatli dushmanlikning vujudga kelganidir. Bu holat zamonaviy tarixda ham aks etmoqda. Salib yurishlari zahirida yotgan g'oyalarning ayrim shakllari mustamlakachilik siyosatida, dinlararo mojarolarda va mafkuraviy qarama-qarshiliklarda davom etmoqda. Salib yurishlari musulmon Sharqida jismoniy vayronagarchilikdan tashqari, ruhiy va siyosiy izlar ham qoldirdi. Musulmonlar bu yurishlarga nisbatan muqaddas urush sifatida javob qaytarishdi va bu jihad konsepsiyasining kuchayishiga sabab bo'ldi. Islom dunyosida tashqi xavfga qarshi harakatlar uyushqoq va mafkuraviy jihatdan mustahkamlandi. Shu tariqa, Salib yurishlari nafaqat Yevropa tarixida, balki musulmon Sharqida ham ko'p asrlik ta'sirga ega bo'lgan hodisa sifatida tarixiy jarayonlarga chuqur iz qoldirdi.¹

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Salib yurishlarining musulmon dunyosiga ta'siri:

- **Harbiy-siyosiy ta'sir:** Dastlabki bosqichlarda musulmonlar orasida siyosiy tarqoqlik mavjud edi — Misrdagi Fotimiylar, Shomdagi Zangiylar, Iroqdagi Abbosiylar o'zaro raqobatlashardi. Salib yurishlari tahdidi ularni asta-sekin birlashishga majbur qildi. Masalan, Nuriddin Zangi va keyinchalik Salohiddin Ayyubiy (1138–1193) musulmonlar orasida birinchi marta yagona front tashkil etishga erishdilar. Salohiddin Quddusni (1187) qayta zabt etdi. Salibchilarning hujumlari musulmon shaharlarining mudofaa inshootlarini

¹ Жозеф-Франсуа Мишо - История Крестовых походов. М. 2005

mustahkamlashga olib keldi. Masalan, Damashq va Baytulmuqaddasda katta mudofaa minoralari barpo etildi.

- **Iqtisodiy ta'sir:** Salib yurishlari musulmon port shaharlarini (masalan, Akka, Tripoli, Tir) vaqtincha G'arb nazoratiga olib keldi. Biroq vaqt o'tishi bilan musulmonlar yana bu hududlarni qaytarib oldilar. Harbiy qarama-qarshiliklarga qaramay, musulmonlar bilan Yevropalik savdogarlar o'rtasida savdo davom etdi. Misr, Suriya va Kiprdan Evropaga ipak, shakar, ziravorlar va dorivor o'simliklar yuborildi. Savdo va harbiy harakatlar natijasida Halab, Damashq, Qohira kabi shaharlarda bozorlar va karvonsaroylar rivojlandi.

- **Madaniy va ijtimoiy ta'sir:** Salib yurishlari chog'ida Yevropaliklar musulmonlar tomonidan yaratilgan tibbiyot, astronomiya, matematika va muhandislik sohasidagi yutuqlarni ko'rdi. Bu Yevropa tomonidan hayrat va qiziqish uyg'otdi. Masalan, Ibn Sino, Ar-Roziy, Al-Biruniy, Al-Xorazmiy kabi olimlarning asarlari aynan Salib yurishlari orqali Yevropaga olib chiqildi va lotin tiliga tarjima qilindi. Salib yurishlari musulmonlarda diniy ruh va himoya hissini kuchaytirdi.

G'arb–Sharq munosabatlarining shakllanishi:

- **Qarama-qarshilik va tushunmovchiliklar:** Salib yurishlari Yevropa va musulmonlar o'rtasida uzoq muddatli qarama-qarshiliklar va diniy shubha asoslarini yaratdi. G'arbda musulmonlar ko'pincha "xoch dushmanlari" sifatida ko'rsatildi, Sharqda esa salibchilar "bosqinchilar" sifatida qaraldi. Harbiy to'qnashuvlar fonida diplomatik va savdo aloqalari to'xtab qolmadi. Salibchilarning musulmon sultonlari bilan bitimlar tuzgani tarixda ko'p uchraydi. Masalan, Salohiddin va Richard Sher yurak o'rtasida tuzilgan kelishuvlar (masalan, Quddusga xristian ziyoratchilarining kirishi uchun imkoniyat berilishi). Musulmonlar va Yevropaliklar o'zaro kiyim, ovqatlanish, tibbiyot, me'morchilik va harbiy texnikadagi tajribalardan foydalana boshladilar.

- **Sivilizatsiyalararo ta'sir:** Salib yurishlari orqali Yevropa sivilizatsiyasi musulmon madaniyatidan o'rganib, keyinchalik Renessans harakati paydo bo'ldi. Sharq esa Yevropaning harbiy uslublari, qurollari va tashkiliy tajribasi bilan tanishdi. Ba'zi musulmon qo'mondonlar Yevropaliklar harbiy strategiyasini o'zlashtira boshladi.

Salib yurishlari musulmon dunyosi uchun og'ir sinov bo'ldi: shaharlar vayron qilindi, aholi qirildi, qimmatli madaniy meros talandi. Biroq bu yurishlar musulmon dunyosining uyg'onishiga, birlikka intilishiga, va G'arb bilan ijobiy hamda salbiy aloqalar o'rnatilishiga sabab bo'ldi. G'arb–Sharq munosabatlari esa harbiy to'qnashuvlar orqali boshlangan bo'lsa-da, keyinchalik ilmiy, madaniy va iqtisodiy almashinuv bosqichiga o'tdi.

Salohiddin Ayyubiy (1138–1193) musulmon dunyosining Salib yurishlariga bergan eng kuchli va maqsadli javoblaridan birini tashkil etdi. Uning harbiy, siyosiy va madaniy faoliyati bu yurishlarga qarshi muvaffaqiyatli qarshilik ko'rsatish bilan birga, musulmon jamoalarining ichki ijtimoiy uyg'onishiga ham sabab bo'ldi.

Salohiddin Misr va Shomni birlashtirib, markazlashgan harbiy kuch tuzdi. Bu, o'z navbatida, Salibchilarga qarshi muvofiqlashtirilgan qarshilikni kuchaytirdi. Hittin jangida Salibchilarni yengib, Quddusni qayta egallashi musulmonlar orasida g'urur va diniy fidokorlik tuyg'ularini kuchaytirdi. Garchi Salibchilar Quddusni 1099-yilda bosib olayotganda shahar aholisini qirg'in qilgan bo'lsa, Salohiddin bu yerda insonparvar siyosat yuritib, xristian ziyoratchilariga kirish imkoniyatini saqlab qoldi. Madrasalar va kutubxonalar ochilishi: Salohiddin ilm-fanga e'tibor berib, Damashq, Qohira va Halabda madrasalar tashkil etdi. Bu joylar faqat diniy ta'lim emas, balki tibbiyot, fiqh, falsafa va tarix o'rganiladigan ilm markazlariga aylandi. Juma hutbalari va darslar orqali xalqqa Salibchilarning tahdidi va jihadning ahamiyati haqida ma'lumot berilib turildi. Bu xalqni mafkuraviy jihatdan birlashtirdi. Salohiddin xristianlarga nisbatan odob va ritsarlik bilan muomala qilgani bilan tarixda o'chmas iz qoldirdi. Bu nafaqat musulmonlar, balki ko'plab Yevropalik tarixchilar tomonidan ham e'tirof etilgan.

G'arb tarixshunosligida Salib yurishlariga musulmonlar nigohi bilan yondashuvlar: Dastlab Salib yurishlari haqida yozilgan G'arb manbalarida musulmonlar yovuz, “dinsiz” sifatida ko'rsatilgan. Ammo vaqt o'tishi bilan tarixchilar bu urushlarga musulmonlar nuqtai nazaridan ham qaray boshladilar. Hatto G'arb tarixshunosligida ham

Salohiddin "rahmdil dushman", "riddar (ritsar) axloqining namunasi" sifatida tilga olinadi.² Angliyalik tarixchi Steven Runciman Salohiddinni "eng buyuk va insonparvar sarkarda" deb ataydi.

Bugungi tarixshunoslar Salib yurishlarini nafaqat diniy, balki iqtisodiy, madaniy va siyosiy sabablar bilan izohlaydi. Ko'pchilik tadqiqotchilar Salib yurishlarini G'arbning musulmon dunyosiga nisbatan birinchi imperialistik tajribalari deb baholaydi. Musulmon manbalari (Ibn al-Asir, Imodiddin al-Isfahaniy) zamonaviy tadqiqotlarda ko'proq o'rganilmoqda.

Salib yurishlari musulmonlar uchun chuqur yo'qotishlar va sinovlarga sabab bo'lgan bo'lsa-da, ular o'z navbatida musulmon jamiyatlarining harbiy, siyosiy, madaniy va ma'naviy uyg'onishiga sabab bo'ldi. Ayniqsa, Salohiddin Ayyubiy bu yurishlarga qarshi ijobiy strategik va ma'rifiy yondashuvning yorqin timsolidir. G'arb-Sharq munosabatlari esa o'sha qarama-qarshiliklar zaminida boshlangan bo'lsa-da, vaqt o'tib, ilmiy va madaniy almashuvlar orqali yangi darajaga ko'tarildi.

NATIJA VA XULOSALAR

Salib yurishlari va hozirgi musulmon-G'arb munosabatlari o'rtasidagi tarixiy izchillik: Salib yurishlari musulmon-G'arb munosabatlarida tarixiy jarayonning boshlang'ich nuqtasi sifatida qabul qilinadi. Ular ko'plab musulmon va xristian olamlarida o'zaro tushunmovchilik, diniy shovqin va siyosiy raqobatni kuchaytirdi. Salib yurishlari davridagi qattiq qarama-qarshiliklar va diniy adovatlar keyingi asrlarda, xususan kolonializm davrida, qayta jonlandi. G'arb mamlakatlarining Yaqin Sharqdagi siyosiy va iqtisodiy ta'siri, musulmon dunyosidagi mustaqillik harakatlari, va zamonaviy siyosiy mojaro ko'pincha tarixiy salib yurishlari ramzlari bilan bog'lanadi. Tarixshunoslik va madaniy aloqalar orqali Salib yurishlarining murakkab tarixiy konteksti yanada yaxshiroq tushunilmoqda.³ Bu esa o'z

² Ф. И. Успенский-ИСТОРИЯ КРЕСТОВЫХ ПОХОДОВ. Санкт-Петербург.2000

³ Hillenbrand, Kerol (1999). Salib yurishlari: Islom nuqtai nazari. Routledge. ISBN 978-0748606306.

navbatida zamonaviy munosabatlarda ko'proq hamkorlik va tushunishni rag'batlantiradi.⁴ Bugungi kunda ko'plab ilmiy va madaniy loyihalar, konferensiyalar, interfaith dialoglari tarixiy nizolarni yengillashtirishga xizmat qilmoqda. Salib yurishlari kabi tarixiy voqealarni ob'yektiv tahlil qilish, ularning murakkab sabablarini tushunish, ikki tomonlama hurmat va hamkorlikni rivojlantirishga zamin yaratadi. Zamonaviy dunyoda ilmiy, madaniy va iqtisodiy sohalarda G'arb va musulmon dunyosi o'rtasida ko'plab muvaffaqiyatli hamkorliklar mavjud. Tarixiy voqealarni to'g'ri anglash global tinchlik va barqarorlikka xizmat qiladi. Salib yurishlari va ularning musulmon-G'arb munosabatlariga ta'siri tarixiy jarayonlarning uzoq davom etgan murakkabligi va ko'p qirraliligi bilan ajralib turadi. Zamonaviy davrda bu tarixiy izchillikni tushunish va madaniyatlararo dialogni rivojlantirish muhimdir. Bu orqali tarixdan saboq olib, zamonaviy murakkab siyosiy va madaniy muammolarni yanada hal qilish mumkin.

Foydalanilgan Manba Va Adabiyotlar Ro'Yxati

1. V.F.Semyonov – O'rta asrlar tarixi. Toshkent.1973-y. 177-191-b.
2. Prof. Dr. Işın DEMİRKENT - Haçlı Seferleri. Istanbul.1997-y.
3. ф. И. Успенский-ИСТОРИЯ КРЕСТОВЫХ ПОХОДОВ. Санкт-Петербург.2000
4. Жозеф-Франсуа Мишо - История Крестовых походов.М.2005
5. А.В.Грановский - Крестовые Походы. 1-Том. Санкт-Петербург.2013.
6. А.В.Грановский - Крестовые Походы. 2-Том. Санкт-Петербург.2013.
7. Hillenbrand, Kerol (1999). Salib yurishlari: Islom nuqtai nazari. Routledge. ISBN 978-0748606306.
8. [http: // www.yale.edu/acuns](http://www.yale.edu/acuns)

⁴ Жозеф-Франсуа Мишо - История Крестовых походов.М.2005